
УДК 94(477=438) «1906/1908»**Андрій Кліш****ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО НАРОДНОГО ЦЕНТРУ
В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

У статті досліджуються передумови та обставини заснування, ідеологія та політична практика Польського народного центру, що діяв у Галичині на початку ХХ ст. Проаналізовано його програмні документи, роль окремих лідерів, організацію виборчих кампаній, місце серед інших політичних сил, причини занепаду.

Ключові слова: Польський народний центр, суспільно-християнський рух, Галичина, політичні партії, клерикалізм.

Соціальною базою формування суспільно-християнського руху в Галичині стало вище католицьке духовенство, а також активні представники робітничо-селянського середовища, пріоритетом діяльності яких було соціально-економічне оновлення суспільства на християнських засадах. Зазначений дуалізм сприяв тому, що наприкінці ХІХ ст. у Галичині зародилися дві течії суспільно-християнського руху: національно-католицька, що підтримувала програму позакласового об'єднання на засадах католицької моралі; та християнсько-соціальна, котра ставила за мету покращення економічного становища й підвищення соціального статусу робітників та селян.

Передумови суспільно-християнського руху в Галичині були закладені ще під час революції 1848–1849 рр. Складні взаємини Церкви й держави, зростаючі ліберальні тенденції турбували представників католицького духовенства, актуалізували проблему зміцнення церковного авторитету серед широкого загалу. Початково суспільно-християнський рух в Австро-Угорській імперії не носив політичного характеру. В основному йшлося про пропаганду ідей взаємодопомоги і створення товариств, що підтримували б традиції християнської моралі та благодійності.

Імператор Йосиф ІІ розпочав реформування релігійних традицій та правових норм, що слугували базисом діяльності Церкви у Австро-Угорщині. Зокрема, згідно з Толерантним патентом, від 13 жовтня 1781 р., католикам надавалася можливість переходити у євангельську віру та православ'я, на державному рівні визнано іудаїзм. Незважаючи на те, що католицизм залишався державною релігією, упродовж 1781 року ліквідовано значну кількість монастирів, а їх майно передано державі; скорочувалася кількість католицьких свят, заборонялися церковна цензура, паломництво і релігійні процесії.

З прийняттям так званих «релігійних законів» 1868 р. (про шлюб, школу та міжконфесійні відносини) австрійські ліберали нейтралізували дію основних статей Конкордату 1855 р. і частково скасували його. Остаточне врегулювання відносин Церкви і держави настало з прийняттям законів 1874 р. та зміцнило світський характер Австро-Угорської монархії. Це призвело до того, що на початку ХІХ століття католицькі ієрархи змушені були шукати шляхи зміцнення свого авторитету, у той же час зберігаючи лояльність щодо держави.

Об'єднувачим фактором для діячів Католицької Церкви стала також загрозлива перспектива відокремлення освіти й інституту шлюбу від Церкви, процес якої започатковано Французькою революцією. Католицькі ієрархи в Австро-Угорській імперії вважали, що у цих умовах потрібно зберегти не лише церковне майно, але й моральний авторитет.

З іншого боку, прогресивна інтелігенція відстоювала ідеї соціального захисту робітників та селян, полегшення їх економічної залежності, наслідком чого стала поява всередині ХІХ ст. різноманітних об'єднань, у тому числі, й на католицькій платформі – в Австро-Угорській імперії в цілому та у Галичині зокрема. Такі союзи, зазвичай, створювалися для навчання і влаштування дозвілля робітників і селян. На зборах активісти читали лекції, знайомили аудиторію з новинками у сфері виробництва, літератури, політики тощо.

У разі необхідності члени цих товариств отримували допомогу з загальних кас. Робітники та селяни набували знань щодо соціально-політичної структури суспільства, таким чином відбувалося формування національної свідомості та громадянської позиції широкого загалу. Католицькі теорії і традиції пронизували не лише соціальну активність священиків, але й діяльність світської інтелігенції, метою котрої була побудова демократичного суспільства.

До початку ХХ ст. польський суспільно-християнський рух не був монолітним. Зокрема, це стосується його лівої, християнсько-соціальної течії. Однією із спроб її консолідації було створення Польського народного центру (далі – ПНЦ).

Метою публікації є дослідження програмних засад та ідейних принципів ПНЦ у Галичині на початку ХХ ст.

Розпочинаючи огляд історіографії зазначеної проблематики, відзначимо роботу В. Фельдмана «Партії та політичні програми в Галичині 1846–1906» [1], у якій подано короткі свідчення про структуру та програмні засади ПНЦ. Як прихильник демократичного політичного табору, дослідник достатньо критично оцінював діяльність клерикалів. У цій праці охарактеризовано партійне будівництво в Галичині. Проте при детальнішому розгляді дослідження виявилось дещо поверхневим. Зокрема, розглядаючи розділ, присвячений польському католицькому табору, відмітимо, що більш-менш детально представлена діяльність та програмні засади Християнсько-народної партії (далі – ХНП) та ПНЦ, натомість практично відсутня інформація про інші клерикальні партії. Слід зазначити, що позиція автора доволі тенденційна і це не сприяє об'єктивності дослідження. Проте у праці можна віднайти певний фактологічний матеріал, необхідний для розуміння політичних процесів у Галичині упродовж початку ХХ ст.

У праці Ч. Лечіцького «Перше двадцятиріччя краківського «Głosu Narodu» [2] охарактеризовано часопис «Głos Narodu» – пресового органу ПНЦ. Незважаючи на те, що стаття видана у 1969 році, зібраний у ній матеріал зберігає свою актуальність. Фактичні дані, що містяться у праці, стали орієнтиром при пошуку специфічних видань католицько-політичного спрямування.

Значний внесок у дослідження польського суспільно-християнського руху, зокрема, у Галичині, зробив відомий дослідник, публіцист та громадський діяч К. Туровський [3]. Внесок цього дослідника полягає в тому, що він узагальнив відомі факти історії суспільно-християнського руху і першим зробив спробу розглянути цей феномен в усьому його різноманітті, визначив його місце у політичному спектрі, відмовившись від загальноприйнятих формальних установок про неієздатність цього руху. В цілому, цю спробу можна вважати вдалою: автор розкрив витоки руху, визначив, які верстви населення і з яких причин його підтримували. Науковий здобуток К. Туровського полягає у структуруванні наявного матеріалу, накопиченні фактологічної бази для майбутніх досліджень. У його праці теоретична частина зведена до необхідного мінімуму: автор не притримується історіографічних міфів, намагається максимально детально та реалістично реконструювати історичні події. З іншого боку, в праці К. Туровського практично відсутній детальний аналіз клерикальної періодики (окрім часопису «Głosu Narodu»), а також не використовуються архівні матеріали.

Різнорманітні аспекти діяльності польських партій Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. привертала увагу багатьох сучасних дослідників, в тому числі й українських. Слід відзначити праці Ю. Михальського [4], О. Жерноклеєва [5], І. Монолатія [6].

З-поміж сучасних досліджень варто відзначити докторську дисертацію Т. Штохель-Набельської [7], присвячену польському партійному будівництву в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Аналізуючи спектр політичних сил зазначеного періоду науковець виокремила й суспільно-християнські. Зокрема, дослідниця проаналізувала діяльність С. Стояловського, а також утворення та політичну практику ПНЦ, на основі, періодичних джерел зуміла дослідити складну суспільно-політичну ситуацію в Галичині, що зумовила консолідацію партій клерикального скерування.

Основу джерельної бази дослідження становлять матеріали тогочасної польської періодики, зокрема часописів «Głos Narodu», «Wieniec-Pszczółka» та «Postęp». Слід зазначити, що саме періодика становить найважливіший комплекс матеріалів для вивчення громадської думки та соціально-політичної складової життя суспільства, оскільки на її сторінках відображаються події, явища та факти.

Важливим джерелом для вивчення діяльності ПНЦ є матеріали члена фракції В. Козловського, що зберігаються у фонді політика відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника [8–9]. Зокрема, тут містяться листи різних адресатів до секретаріату та програма Католицько-національної партії [8]. Також у фонді містяться цікаві матеріали щодо реформування виборчої системи краю, зокрема, внесок у зазначений процес лідера ПНЦ Л. Пастора [9].

Для вивчення програмних засад партії важливою є її програма, опублікована окремою брошурою [10].

Незважаючи на те, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже аналізувалися науковцями, варто зауважити, що на сьогодні задекларована проблематика ще не стала предметом окремого наукового дослідження. Власне у цьому й полягає наукова новизна публікації.

Наприкінці листопада 1901 р. утворено нову партію під назвою «Центр», основу якого склали депутати Державної Ради: Л. Пастор, М. Жигулінський, Т. Влазовський, Я. Потоцький, Т. Шаєр, А. Бомба, А. Вілк, М. Фіак, Я. Поточек, Я. Войтига, Ф. Опидо. Усього 11 депутатів. Присутнім був також С. Стояловський. Під час установчого засідання головував Л. Пастор. У його заяві йшлося про те, що приєднання чотирьох депутатів від селян і християнських соціалістів

дозволило реалізувати ідею об'єднання [11, s. 1–2]. Також зазначалися переваги, отримані в результаті консолідації політичних сил, близьких ідейно та програмно.

Зазначена консолідація розпочалася в процесі переговорів між представниками трьох клерикальних партій: Католицько-народної, Католицько-національної, Християнсько-народної. Ці переговори відбулися 8 червня 1901 р., після того як депутати ХНП увійшли до польського кола [11, s. 2].

На з'їзді ХНП у Тарнові 17 листопада 1901 р. ухвалено рішення про те, що депутати від партії у парламенті можуть співпрацювати з представниками католицько-національної течії на засадах власної програми та самостійності. Таким чином, 30 листопада 1901 р. утворено єдину парламентську фракцію у Колі Польському під назвою «Центр». С. Стояловський підкреслював, що утворення єдиної фракції та спільні дії у парламенті та польському колі мало велике значення, оскільки завдяки об'єднанню збільшувався вплив представників суспільно-християнського руху в Галичині [3, s. 89].

Проте представникам клерикальних течій не вдалося знайти порозуміння у галицькому сеймі, через опір лідера «людовців» Я. Стапінського. Згоди вдалося досягти лише у 1905 році. Фракція «Центр» прийняла резолюцію, що представляла її програмну платформу. Постанову підписали депутати Віденського парламенту та галицького сейму, зазначивши, що лише через об'єднання можна досягти реальних позитивних результатів. Тому вони, підтримуючи програми своїх партій, об'єдналися для спільної роботи на користь суспільства [3, s. 89].

За основу діяльності взято енцикліки папи Лева XIII «*Rerum novarum*» (15 травня 1891 р.) та «*Graves de communi*» (18 січня 1901 р.).

Депутати визначили метою своєї діяльності розширення виборчого права; покращення системи самоврядування зниження оподаткування; усунення порушень та зловживань влади, підтримки на законодавчому рівні селян, ремісників та робітників.

Таким чином, не порушуючи формальної єдності польського кола, створена група «Центр», а у сеймі – Християнське народне об'єднання. Завданням їхньої діяльності стали: спільна просвітницька робота, вивчення потреб і побажань народу, боротьби антихристиянськими проявами в громадському житті. Заяву про входження до відповідних об'єднань підписали депутати Державної Ради, а також обранці до сейму С. Стояловський, А. Шпондер та В. Сколишевський [11, s. 2].

Хоча це була угода між депутатами при збереженні самостійності окремих партій, у подальшому проводилася робота щодо їх об'єднання. Зокрема, у грудні 1905 року досягнуто згоди щодо взаємодії декількох часописів («*Prawda*», «*Postęp*», «*Związek Chłopski*», «*Wieśec-Pszczółka*», «*Kurier Dąbrowski*»). Редактори цих видань зобов'язалися підтримувати політику формування «Центру», не публікувати нічого, що суперечило б його програмі та утриматися від взаємних звинувачень [12, s. 1]. Пресова угода стала важливим досягненням у консолідації польських клерикальних партій в Галичині.

У політичних відносинах між партіями існувала можливість співпраці і свобода власної думки, а висновки і резолюції, що стосувалися «Центру» ухвалювалися більшістю депутатів [13, s. 238]. У об'єднання входили наступні угруповання: Католицько-національна партія (А. Весолінський), ХНП (С. Стояловський), Католицько-народна партія (С. Поточек), краківські католики (В. Черкавський), т. зв. «незалежні» (Л. Пастор, А. Шпондер) [1, s. 255].

На початку 1906 р. відбулася зустріч депутатів «Центру», значної кількості громадян Кракова, духовенства з метою повного об'єднання всіх трьох партій католицького спрямування. Створено комітет для розробки програми нової організації, до якого увійшли С. Спіс, В. Черкавський, Й. Макаревич, Л. Пастор, С. Стояловський, редактор часопису «*Głos Narodu*» – А. Баупре. Програму розробили та прийняли на зборах депутатів й прихильників «Центру».

На початку березня 1906 року опубліковано програму та оприлюднено керівництво організації. Головою партії обрано Л. Пастора. До склад виконавчого комітету увійшли: С. Спіс (голова), В. Черкавський (заступник голови), М. Кендзьола (секретар), А. Баупре, Ф. Крамарчик, М. Росторовський, В. Сколишевський, С. Стояловський, Я. Войтига (члени) [14, s. 1–2; 15, s. 584].

У загальній частині програми зазначалося, що партія виступала під назвою «Польський народний центр», а основою її платформи визначалися засади національної та християнської демократії [16, p. 96–97]. Завданнями партії проголошувалися захист релігії, національності, сім'ї та приватної власності. Пріоритетом залишався захист селян, ремісників та робітників, які найбільше потребували допомоги. «ПНЦ передбачався як частинка великого народу, не відмовлявся від природних та історичних прав поляків та зобов'язувався захищати їх усіма можливими засобами» [14, s. 1–2].

Партія вимагала свободи Католицької Церкви у моральній та соціальній роботі, її внутрішній організації, а духовенство визнавали рівноправною верствою населення у світському житті. Також

партія виступала за недоторканність приватної власності з вимогою її реформування. Визнавалося право на працю, що була найважливішим обов'язком громадянина. Відповідно, праця як розумова, так і фізична заслуговувала на пошану та гідну винагороду [10, s. 8].

Щодо політичних вимог, то ПНЦ виступав за введення загального, таємного і прямого голосування на виборах до законодавчих органів з урахуванням інтересів поляків, розширення автономії та відповідальності намісника перед сеймом, реформування адміністрації, лібералізацію пресового законодавства та впровадження національної шкільної освіти й суспільного виховання, запровадження польської мови в усіх організаціях та установах Галичини, захист національних прав поляків у Сілезії та Буковині. Усе законодавство повинно було базуватися на християнських принципах. Також ПНЦ висував низку вимог щодо реформування податкового законодавства, з метою більш справедливого розподілу прибутків та видатків [14, s. 1–2].

Ідея розширення автономії Галичини була предметом обговорення у колах ПНЦ. Зокрема, виконавчий комітет партії вирішив підтримати питання щодо особливого становища Галичини, а С. Стояловський навіть надав цьому закону пріоритет перед виборчою реформою. Проте депутати фракції з тактичних міркувань залишили зал засідань під час голосування у парламенті. Це викликало критику інших політичних сил, зокрема консерваторів [17, s. 1]. Такими діями ПНЦ намагався продемонструвати власну політику і підкреслити незалежність від впливу консерваторів.

Належна увага у програмі партії приділялась проблемам широкого загалу в усіх сферах виробництва – промисловості, торгівлі, ремеслі та сільському господарстві. Зокрема, ПНЦ пропонував ухвалення законів щодо «здорової» парцеляції земель та запобігання спекуляції щодо неї, проведення у сеймі закону про професійні сільськогосподарські спілки, скорочення заборгованості селян шляхом спрощення оплати іпотечних кредитів за допомогою державних фінансових установ; введення примусового страхування від наслідків пожеж, удосконалення законів щодо мисливства та доріг, що були несприятливими для селян [10, s. 12].

Щодо «робітничого питання», то ПНЦ вимагав на законодавчому рівні реформувати соціальний захист робітничої верстви. Зокрема, пропонувалося запровадження пенсійного страхування, удосконалення страхування через хвороби та нещасні випадки. Також представники партії вимагали покращення умов і оплати праці, обмеження праці вночі, роботи жінок та дітей [10, s. 12–13].

ПНЦ висував вимогу захисту ремісників у зв'язку з конкуренцією з великими підприємствами, реформування ремісничих профспілок з метою захисту робітників-християн, наголошував на необхідності підтримки вітчизняної промисловості тощо [10, s. 13].

Програма ПНЦ, що об'єднав різноманітні католицькі напрямки, частково відрізнялася від програми С. Стояловського 1896–1897 рр. Тут варто наголосити на «національному принципі», який ПНЦ взяла за основу. Втім щодо трактувань цього принципу існують деякі суперечності, оскільки С. Стояловський пропагував об'єднання розділених польських земель під владою російського царя. Відповідно, Галичина також повинна була увійти до складу Російської імперії [7, s. 103–104].

Програма ПНЦ ґрунтувалася на засадах соціально-національної солідарності. На думку одного з ініціаторів та ідейних натхненників Центру, В. Черкавського, у партії поєдналися народна ідея з християнською етикою, і це якнайкраще відповідало менталітету поляків [18, s. 310–337].

Натомість консерватор Є. Мошинський вважав, що програма ПНЦ заснована на «егоїзмі народу, який прагне задовільнити свої амбіції за рахунок інших прошарків населення» [19, s. 4, 10, 15].

Таким чином, основною метою програми ПНЦ був захист віри, національності, родини, приватної власності, прагнення до суспільної гармонії, захист інтересів працюючої верстви населення.

20 листопада 1906 р. у Кракові відбулися закриті збори ПНЦ за участю близько 80 осіб з числа інтелігенції та молоді. С. Стояловський у виступі зазначав, що основою новоутвореної організації була ХНП [20, s. 1–2]. Проте він звернув увагу на необхідність об'єднання суспільно-християнського руху, зазначивши, що: «консерватизм можна перемогти лише силою єдності, створивши Польський Народний Центр». Інша теза, що впливала з його доповіді та мала вагоме практичне значення, полягала у самостійності здійснення власної політичної лінії: «віру, ми беремо з Риму, але політику робимо у себе вдома» [21, s. 3]. З цього випливає, що С. Стояловський покладав значні надії на ПНЦ.

До утворення ПНЦ неоднозначно поставилися суспільно-політичні кола Галичини. Зокрема, його діяльність засуджували людовці, соціал-демократи, націонал-демократи. Основним недоліком Центру вони вважали клерикалізм, оскільки партію підтримувала значна кількість священиків. Людовці вважали, що ПНЦ виник за допомогою консерваторів [22, s. 1].

Натомість «Союз католицьких товариств ремісників і робітників» у Кракові висловив підтримку ПНЦ. Зокрема, керівник союзу М. Нартовський закликав підтримувати на виборах до віденського парламенту висуванців від ПНЦ [23, s. 5].

Нагальною потребою у політичному житті Австро-Угорщини початку ХХ ст. стало виборче реформування. ПНЦ підтримував загальне, пряме і таємне голосування. Проте щодо принципу рівності погляди різнилися. Зокрема, частина представників партії виступала за надання двох голосів власникам великих господарств та одруженим чоловікам. ПНЦ підготував власну пропозицію щодо реформування виборчого законодавства, згідно з якою зберігалися курії, збільшувалася кількість мандатів на четвертій курії та надання 24 мандатів у п'ятій. Оскільки цей проект не набрав потрібної кількості голосів у Галицькому сеймі, його зміст змінено у відповідності до пропозицій парламентської більшості [24, s. 1–2].

Під тиском загальнонародної боротьби за демократизацію політичної системи в Австро-Угорщині, а також в умовах загострення внутрішніх суперечностей консервативні кола імперії змушені були піти на реформування виборчої системи. У грудні 1906 р. проект нового виборчого закону затверджено Віденським парламентом.

Верхня палата парламенту зберігалася, хоча в її роботу внесено незначні зміни. Так, згідно з реформою 1907 року, обмежувалося право імператора призначати довічних членів палати, її склад міг коливатися у межах 150–170 осіб. Спадкові та довічні члени верхньої палати мали право обиратися у нижню палату на загальних підставах, проте на час дії депутатського мандата їх робота у верхній палаті призупинялася.

Перші загальні рівні вибори стали перевіркою на міцність для багатьох партій, і, в першу чергу, для партій католицького скерування.

У 18 виборчих округах Галичини висунуто близько 300 кандидатів. На з'їзді ПНЦ, де поміж іншими, виступили В. Черкавський та С. Стояловський, ухвалено передвиборчу програму та визначено кандидатів на вибори у сільських та двох міських (Ясло-Горлиці, Бьяла-Живець-Освенцім-Андрихув-Вадовіце) округах [3, s. 92]. Передвиборна платформа ПНЦ була подана у «Відозві до виборців Польського Центру» [25, s. 11–12] й базувалася на партійній програмі та закликала громадян до участі у виборах. ПНЦ йшла на вибори під гаслом «За віру та Вітчизну» [26, s. 1–2].

У результаті виборів ПНЦ отримав 14 мандатів. Депутатами стали священники С. Стояловський, Шпондер, С. Ганусяк, М. Жигулінський, А. Копичинський, К. Пжеждко, З. Меський, селяни Т. Шаєр, М. Фіяк, С. Поточек, Л. Добінья, С. Стохандель, Павлюшкевич – із сільських округів та Л. Пастор і М. Луцкевич – з міських (останній був п'ятнадцятим депутатом, як позапартійний, близький до ПНЦ). С. Стояловський переміг у бохенській окрузі представника національно-демократичної течії Байка [27, s. 1].

Для порівняння, консерватори вибороли лише 13 мандатів, людовці – 16, націонал-демократи – 13, демократи – 9, прогресивні демократи – 4, соціал-демократи – 6 (4 – поляки та 2 українці) [27, s. 1]. Лідер останніх, І. Дашинський, програв виборчі перегони у Кракові. Він здобув депутатський мандат у Цешині. Соціал-демократи зосередили у цьому окрузі всі сили, щоб провести свого лідера до Віденського парламенту [28, s. 1; 29, s. 1–2].

Приймаючи до уваги національний склад нижньої палати парламенту, слід зазначити, що за результатами виборів німці отримали 233 мандата, чехи – 108, поляки – 81, кандидати від південних слов'ян – 37, українці – 33, італійці – 19, румуни – 5.

Отримання у таких умовах 14 депутатських мандатів вважалося успіхом ПНЦ, адже за його представників проголосувало близько 150 тис. виборців [30, s. 1]. Це свідчило про те, що програма ПНЦ була конкурентноздатною з іншими, навіть за відсутності коштів та монолітного керівництва. Залишалися сподівання на реорганізацію партії та її подальше зростання.

Проте результат виборів для ПНЦ не став реалізацією максимального потенціалу. Адже, ще напередодні виборів, 5 квітня 1907 р., С. Стояловський наголошував на недоліках передвиборчої кампанії партії. Він зазначав, що ПНЦ вступив до передвиборчої боротьби із запізненням та без належної підготовки, була відсутня внутрішня згуртованість, що практично паралізувало роботу в деяких округах. Ще однією проблемою було те, що лише частина духовенства підтримали ПНЦ. Інші священники підтримали консерваторів, націонал-демократів, а, в окремих випадках, і людовців Я. Стапінського. Вирішальну роль у результаті виборів зіграла християнсько-народна група С. Стояловського, представники якої перемогли у найбільш проблемних західних районах висуванців соціал-демократичної та селянської партії [3, s. 93].

У віденському парламенті представники ПНЦ та австрійської Християнсько-соціальної партії виступили із низкою пропозицій щодо реформування системи страхування на випадки хвороб, нещасних випадків, старості, непрацездатності чи відсутності роботи; запровадження 8-год. робочого дня на підприємствах гірничодобувної промисловості і в 10-год. – на інших промислових

підприємствах; скорочення терміну військової служби з 3 – до 2 років; встановлення обґрунтованих пільг при проходженні військової підготовки [31, s. 5–6].

Проте вже незабаром відчувалася різниця у політичних поглядах усередині ПНЦ. 30 жовтня 1907 р. у пресі опубліковано заяву депутатів С. Стояловського, Л. Добиньє, М. Фіяка, С. Стоханделя, Т. Шаєра, де зазначалося, що ПНЦ виник на основі ХНП та КНП на підставі загальної християнсько-демократичної програми, з метою об'єднання духовенства з польським народом для спільної праці на християнсько-соціальних засадах. Голову партії Л. Пастора звинувачено у шкідливій для ПНЦ діяльності, зокрема, створенні католицько-аграрного клубу без погодження з Виконавчим комітетом ПНЦ. Зазначені депутати вирішили вийти з ПНЦ через незгоду з діяльністю керівництва [32, s. 1]. С. Стояловський був готовий до співпраці лише у стінах парламенту. Таким чином, у фракції ПНЦ залишилися лише Л. Пастор, Ю. Лонджін, А. Шпондер, Ж. Меський, К. Пжеждко і С. Поточек. Також до неї приєдналися досі безпартійні В. Козловський, Ф. Буяк та Загорський. М. Жигулінський та А. Копичинський почали симпатизувати націонал-демократам [3, s. 95]. Таким чином, знову втрачено можливість створення єдиної християнсько-демократичної партії, яка б займала міцні позиції у політичному житті Галичини.

У 1908 р. відбулися вибори до Галицького сейму, котрі пройшли згідно з колишнім виборчим законодавством. Консерватори, керуючись досвідом поразки на виборах до Віденського парламенту, не бажали реформувати виборче законодавство [33, s. 1].

Напередодні виборів, 17 січня 1908 р. відбулося засідання депутатів і Виконавчого комітету ПНЦ, на якому вирішено вести виборчу кампанію під гаслами, закладеними у енциклопедії «*Regum novagum*», захисті інтересів селян та робітників, а також спростовано інформацію щодо занепаду ПНЦ [34, s. 1].

Результати виборів до сейму для поляків були наступними: консерватори отримали 70 мандатів, демократи – 21, націонал-демократи – 9, людовці – 19, ПНЦ – 6 (В. Козловський, Я. Маршалкович, Л. Пастор, В. Швед, Ф. Соболевський, С. Беднарський), ХНП – 1 (лише С. Стояловський) [3, s. 96]. Окрім того, через низьку явку виборців-християн у Кракові (проголосувало лише 30 %), зазнали поразки кандидати близькі до ПНЦ [3, s. 96].

Негативно вплинуло на передвиборчу кампанію ПНЦ приєднання до «Національної ради» («*Rada narodowa*») – виборчого об'єднання, до якого окрім ПНЦ увійшли представники урядових консервативних кіл на чолі з намісником, а також праворадикального крила польського національного руху – ендеків, метою якого була «оборона національних інтересів» і насамперед «впровадження якнайбільшого числа послів, приналежних до національного табору, без огляду на різницю їх політичних поглядів» [35, арк. 1]. «Національна рада», як зазначає О. Жерноклеєв, звітувала перед Польським колом у Віденському парламенті, мала розгалужену структуру на місцях, збирала десятивідсотковий добровільний податок на національні цілі. Упродовж січня 1907 – вересня 1908 р. вона видала понад 1 млн брошур, відозв, листівок і поширила їх у Галичині [36, с. 228–229].

Катастрофічний результат ХНП можна пояснити відсутністю у передвиборчій кампанії її лідера С. Стояловського, у зв'язку з поганим станом здоров'я залишався у Перемишлі. Про повний розкол у польському суспільно-християнському русі свідчить той факт, що С. Стояловський переміг в окрузі Бьяла кандидата від ПНЦ А. Понінського [37, s. 1]. Окрім того, проти ХНП використано адмінресурс. Зокрема, староста м. Бохні інформував намісника про те, що кандидатура «краківського консерватора» А. Гурського може не пройти на виборах, якщо проти нього продовжать боротьбу людовці, партія С. Стояловського і польські демократи, які висунули своїх власних кандидатів на депутатський мандат. Староста висловив прохання наміснику певним чином нейтралізувати політичних конкурентів, навіть рекомендував конкретні методи здійснення цього завдання [38, арк. 21–29].

Не будучи проурядовою організацією у вересні 1907 р. спільно із польським колом ПНЦ взяв участь у виборах. Саме це, безсумнівно, негативно вплинуло на популярність партії. ПНЦ остаточно розпався. Ще 20 вересня 1907 р. партію покинули Ф. Крамарчик, В. Швед і С. Поточек, а 5 жовтня 1908 р. її залишив і лідер – Л. Пастор. Партія не виправдала сподівань своїх творців та духовенства. Єпископ Л. Валенга у листі до М.Бобжинського зазначав, що якби партія не припинила свого існування, то у майбутньому мала б реальні шанси перерости у Національну католицьку партію [39, к. 38].

Таким чином, попри нетривалість існування, ПНЦ зробив певний внесок у розвиток польського суспільно-християнського руху в Галичині. Приділивши першочергову увагу соціальному питанню, представники партії розробили детальний проект захисту робітничо-селянських верств, який, однак, сучасникам в умовах ліберального законодавства і модернізації суспільства здавався консервативним. Відмова від принципу класової боротьби, протиставлення існуючої соціально-економічної структури та пролетаризації населення, опора на релігійну мораль справляли

враження страху перед змінами і навіть політичної недалекоглядності. Однак основні положення самого проекту дозволяють характеризувати його як соціально-реформаторський і максимально наближений до реальності початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Feldman W. Stronictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906. T. 2. Kraków: Książka, 1907. 371 s. 2. Lechicki Cz. Pierwsze dwudziestolecie krakowskiego «Głosu Narodu» // *Studia Historyczne*. T. 12. № 4. Krakow, 1969. S. 507–532. 3. Turowski K. Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce. T. 1. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1989. 590 s. 4. Михальський Ю. Польські політичні партії та українське питання в Галичині на початку ХХ ст. (1902–1914). Львів: Каменяр, 2002. 166 с. 5. Жерноклеєв О. С. Формування партійної структури польського політикуму в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // *Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму*. 2012. № 1. С. 12–20. 6. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. 736 с. 7. Stochel-Nabielska T. Das polnische Parteienspektrum in Galizien vor 1914. Eine Bestandsaufnahme der Bemuhungen um die Demokratisierung des Landes. Diss. Dr. Phil. Wien, 2008. 377 s. 8. Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 59 (Teki Kozlowskiego). Тека 388. 9. Там само. Тека 426. 10. Polskie «Centrum Ludowe» czyli Stronictwo Chrześcijańskiej Demokracji. Program. Biała: Nakł. Stronictwa, 1906. 14 c. 11. Nowe stronictwo // *Głos narodu*. Nr 281. 7 grudnia 1901. S. 1–2. 12. «Centrum ludowe» // *Postęp*. 30 grudnia 1905. Nr 30. S. 1. 13. Kudłaszyk A. Katolicka myśl społeczno-polityczna w Galicji na przełomie ХІХ і ХХ wieku. Wrocław: Politechnika Wrocławskiej, 1980. S. 238. 14. Program centrum ludowego // *Głos narodu*. Nr. 118. 9 marca 1906. S. 1–2. 15. Główny cel Polskiego Centrum ludowego // *Wieniec-Pszczółka*. 1906. Nr. 36. S. 584. 16. Binder H. Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. P. 96–97. 17. Pierwsze występy pol. centum ludowego // *Gazeta Narodowa*. Nr 74. 6 kwietnia 1906. S. 1. 18. *Przegląd Powszechny*. 1906. T. ХСІІ. S. 310–337. 19. Moszyński J. Chrześcijańskie odrodzenie a program Polskiego Centrum Ludowego założonego w Krakowie. Warszawa, 1907. S. 4, 10, 15. 20. Zebranie poufne Polskiego Centrum ludowego // *Głos narodu*. Nr 496. 22 listopada 1906. S. 1–2. 21. Zebranie poufne Polskiego Centrum ludowego // *Głos narodu*. Nr 497. 23 listopada 1906. S. 3. 22. O stronictwach // *Przyjaciel Ludu: organ Polskiego Stronictwa Ludowego*. Nr 29. 22 lipca 1906. S. 1. 23. Ruch przedwyborczy // *Głos narodu*. Nr 114. 12 marca 1907. S. 5. 24. Centrum a reforma wyborcza // *Głos narodu*. Nr 130. 19 marca 1907. S. 1–2. 25. Odezwa do wyborców // *Głos narodu*. Nr 207. 11 kwietnia 1907. S. 11–12. 26. Zjazd delegatów Polskiego Centrum ludowego // *Głos narodu*. Nr 154. 6 kwietnia 1907. S. 1–2. 27. Dawne i nowe kolo polskie // *Głos narodu*. Nr 246. 4 czerwca 1907. S. 1. 28. Wybór p. Daszyńskiego // *Głos narodu*. Nr 579. 19 grudnia 1907. S. 1. 29. Wybór Daszyńskiego na Śląsku w oświetleniu socjalistycznym // *Postęp*. 1908. R. 4. Nr 3. S. 1–2. 30. Na przełomie 1907/8 // *Postęp*. 1908. R. 4. Nr 1. S. 1. 31. Z Rady państwa // *Głos narodu*. Nr 286. 28 czerwca 1907. S. 5–6. 32. Oświadczenie // *Głos narodu*. Nr 497. 1 listopada 1907. S. 1. 33. Przed Sejmem // *Głos narodu*. Nr 5. 3 stycznia 1908. S. 1. 34. Zebranie centrum // *Głos narodu*. Nr 30. 19 stycznia 1908. S. 1. 35. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 524. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1. 36. Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.): Дис... д-ра наук: 07.00.02 всесвітня історія. Чернівці, 2007. С. 228–229. 37. Ruch wyborczy // *Głos narodu*. Nr 77. 15 lutego 1908. S. 1. 38. ЦДІАЛ України. Ф. 146. Оп. 107. Спр. 5. Арк. 21–22. 39. Biblioteka Jagiellońska. Oddz. rękopisów. Teki M. Bobrzyńskiego. Sygn. 8090 / III. List Leona Wałęgi do Michała Bobrzyńskiego. K. 38.

References

1. Feldman W. Stronictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906. T. 2. Kraków: Książka, 1907. 371 s. 2. Lechicki Cz. Pierwsze dwudziestolecie krakowskiego «Głosu Narodu». *Studia Historyczne*. T. 12. № 4. Krakow, 1969. S. 507–532. 3. Turowski K. Historia ruchu chrześcijańsko-demokratycznego w Polsce. T. 1. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1989. 590 s. 4. Mykhalskyi Yu. Polski polityczni partii ta ukrainske pyttannia v Halychyni na pochatku ХХ st. (1902–1914) [Polish political parties and the Ukrainian issue in Galicia at the beginning of the twentieth century (1902–1914)]. Lviv: Kameniar, 2002. 166 s. 5. Zhernokleiev O.S. Formuvannia partiinoi struktury polskoho politykumu v Halychyni naprykintsi ХІХ – na pochatku ХХ st. [Formation of the party structure of Polish politics in Galicia at the end of the nineteenth and early twentieth centuries]. *Karpatskyi kraj. Naukovi studii z istorii, kultury, turyzmu*. 2012. № 1. S. 12–20. 6. Monolatii I. Razom, ale maizhe okremo. Vzaiemodiia etnopolitychnykh aktoriv na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1867–1914 rr. [Together, but almost separately. Interaction of ethnopolitical actors in Western Ukrainian lands in 1867–1914]. *Monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 2010. 736 s.* 7. Stochel-Nabielska T. Das polnische Parteienspektrum in Galizien vor 1914. Eine Bestandsaufnahme der Bemuhungen um die Demokratisierung des Landes. Diss. Dr. Phil. Wien, 2008. 377 s. 8. Львівська національна бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 59 (Teki Kozlowskiego). Тека 388. 9. Там само. Тека 426. 10. Polskie «Centrum Ludowe» czyli Stronictwo Chrześcijańskiej Demokracji. Program. Biała: Nakł. Stronictwa, 1906. 14 c. 11. Nowe stronictwo. *Głos narodu*. Nr 281. 7 grudnia 1901. S. 1–2. 12. «Centrum ludowe». *Postęp*. 30 grudnia 1905. Nr 30. S. 1. 13. Kudłaszyk A. Katolicka myśl społeczno-polityczna w Galicji na przełomie ХІХ і ХХ wieku. Wrocław: Politechnika Wrocławskiej, 1980. S. 238. 14. Program centrum ludowego. *Głos narodu*. Nr. 118. 9 marca 1906. S. 1–2. 15. Główny cel Polskiego Centrum ludowego. *Wieniec-Pszczółka*. 1906. Nr. 36. S. 584. 16. Binder H. Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur

Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. P. 96–97. 17. Pierwsze występy pol. centum ludowego. Gazeta Narodowa. Nr 74. 6 kwietnia 1906. S. 1. 18. Przegląd Powszechny. 1906. T. XCII. S. 310–337. 19. Moszyński J. Chrześcijańskie odrodzenie a program Polskiego Centrum Ludowego założonego w Krakowie. Warszawa, 1907. S. 4, 10, 15. 20. Zebranie poufne Polskiego Centrum ludowego. Głos narodu. Nr 496. 22 listopada 1906. S. 1–2. 21. Zebranie poufne Polskiego Centrum ludowego. Głos narodu. Nr 497. 23 listopada 1906. S. 3. 22. O stronnictwach. Przyjaciel Ludu: organ Polskiego Stronnictwa Ludowego. Nr 29. 22 lipca 1906. S. 1. 23. Ruch przedwyborczy. Głos narodu. Nr 114. 12 marca 1907. S. 5. 24. Centrum a reforma wyborcza. Głos narodu. Nr 130. 19 marca 1907. S. 1–2. 25. Odezwa do wyborców. Głos narodu. Nr 207. 11 kwietnia 1907. S. 11–12. 26. Zjazd delegatów Polskiego Centrum ludowego. Głos narodu. Nr 154. 6 kwietnia 1907. S. 1–2. 27. Dawne i nowe kolo polskie. Głos narodu. Nr 246. 4 czerwca 1907. S. 1. 28. Wybór p. Daszyńskiego. Głos narodu. Nr 579. 19 grudnia 1907. S. 1. 29. Wybór Daszyńskiego na Śląsku w oświetleniu socjalistycznym. Postęp. 1908. R. 4. Nr 3. S. 1–2. 30. Na przelomie 1907/8. Postęp. 1908. R. 4. Nr 1. S. 1. 31. Z Rady państwa. Głos narodu. Nr 286. 28 czerwca 1907. S. 5–6. 32. Oświadczenie. Głos narodu. Nr 497. 1 listopada 1907. S. 1. 33. Przed Sejmem. Głos narodu. Nr 5. 3 stycznia 1908. S. 1. 34. Zebranie centrum. Głos narodu. Nr 30. 19 stycznia 1908. S. 1. 35. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ України). Ф. 524. Оп. 1. Стр. 2. Арк. 1. 36. Zhernokleiev O.S. Natsionalni sektsii avstrijskoj sotsial-demokratii v Halychyni y na Bukovyni (1890–1918 rr.) [National Sections of the Austrian Social Democracy in Galicia and in Bukovina (1890–1918)]: Dys... d-ra nauk: 07.00.02 vsesvitnia istoriia. Chernivtsi, 2007. S. 228–229. 37. Ruch wyborczy. Głos narodu. Nr 77. 15 lutego 1908. S. 1. 38. TsDIAL Ukrainy. F. 146. Op. 107. Spr. 5. Ark. 21–22. 39. Biblioteka Jagiellońska. Oddz. rękopisów. Teki M. Bobrzyńskiego. Sygn. 8090 / III. List Leona Wałęgi do Michała Bobrzyńskiego. K. 38.

Andriy Klish

ACTIVITY OF THE CLERICAL FORCES AND ESTABLISHMENT OF THE POLISH NATIONAL CENTER IN GALYCHYNA IN THE EARLY 20TH CENTURY

The article examines the background and circumstances of foundation, ideology and political activity of the Polish national center, functioning in Galychyna in the early 20th century. The policy documents, the role of certain leaders, organization of the election campaigns, position among other political forces and causes of the decline have been analyzed in the article.

Key words: Polish National Centre, socio-christian movement, Galychyna, political parties, clericalism.

УДК 94 327.323.3 «1920/25»

Олександр Малець

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА КОМІНТЕРНУ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

У статті розглянуто формування та становлення організаційної структури Комуністичного інтернаціоналу у першій половині 20-х рр. ХХ ст. Особливу увагу приділено організаційній структурі Комінтерну, особливостям функціонування його виконавчих органів та вплив на них російських більшовиків. Доведено, що попри відсутність видимого втручання чи репресій з боку влади СРСР до членів Комінтерну, він залишався вкрай централізованою організацією, що була дієвим та зручним інструментом радянської пропаганди поза межами Росії.

Ключові слова: Росія, більшовизм, соціал-демократія, ВККІ.

В історичній науці станом на сьогоднішній день існує величезний масив досліджень, які присвячені суспільно-політичним процесам у радянській Росії у першій половині ХХ ст. Серед досить широкого кола порушених дослідниками історичних проблем окреме місце посідає діяльність Комуністичного інтернаціоналу – міжнародної організації, яка об'єднувала комуністичні партії різних країн у першій половині ХХ ст.. За досить довгий період часу представниками різних історіографічних шкіл сформовано і водночас зруйновано низку стереотипних суджень щодо ролі та місця Комінтерну у діяльності СРСР. На сучасному етапі розвитку історичної науки, на наш погляд, назріла необхідність неупередженого, позбавленого ідеологічної ангажованості вивчення діяльності міжнародних лівих об'єднань та рухів, які формували політичну історію ХХ ст.

Діяльності Комуністичного інтернаціоналу присвячено чимало наукових досліджень. Більшість з них побачили світ у радянський період. Здебільшого ці праці написані у ключі офіційної пропаганди та мають значне ідеологічне нашарування. Слід віддати належне, що чимало з них попри це несуть у собі значний джерельний архівний матеріал. Серед таких праць варто виокремити роботи В. Фостера [17], Б. Лейбноза [8], Б. Пономарьова [11], К. Маккензі [9] та ін. Чимало дослідників історії Комінтерну, зокрема А. Ватлін [3–4], Г. Адібєков [1], М. Пантелєєв [10], у своїх працях звертали увагу на фактично авторитарні методи, які використовувалися щодо членів